

Kovács Ilona: Dohnányi Ernő új perspektívában

FOTÓ: RÉVÉSZ ANDRÁS

Az utóbbi két évtizedben öröndetesen fellendülő Dohnányi kutatás egyre gyarapodó irodalmi termése a közelmúltban újabb kötettel gazdagodott. A Gramofon Könyvek sorozatában napvilágot látott Kovács Ilona *Dohnányi Ernő új perspektívában* című könyve, amiben a szerző az elmúlt tizenöt évben megjelent értekezéseiből ad válogatást. Olyan tanulmányok gyűjteményét tarthatja kezében az olvasó melyek eddig jobbára zenei szakfolyóiratokban, tanulmány kötetekben láttak napvilágot, illetve doktori disszertáció forrásanyagául szolgáltak. Kötetté szervezésük fontos összegzése Kovács Ilona eddigi tudományos pályájának, aki közel negyed százada elkötelezett kutatója Dohnányi Ernő művészetének.

A most megjelent kötet tematikusan négy nagyobb fejezetre tagolódik. Az első, s egyben legerjedelmesebb rész a zeneszerzői műhelybe vezet az olvasót. A modern vázlatkutatás alapvetéseit és azok Dohnányira vonatkoztatható személyes momentumait A vázlatok-fogalmazványok vizuális megjelenése Dohnányi Ernő kézírataiban című írásában összegezi a szerző. Az érdeklődők számára az ebben foglaltak szolgálhatnak alapul a rákövetkező öt, elemző tanulmány értelmezéséhez. Kovács Ilona az analízisre kiválasztott tételeket illetve műrészleteket ugyan más-és más nézőpontból kiindulva, de minden esetben a szerzői vázlatok-fogalmazványok elsődleges vizsgálatát szem előtt tartva közelíti meg – legyen szó akár a tételindítás problematikájáról, akár formai jellegzetességek taglalásáról. Az írásokban a műelemzés és vázlatkutatás-összefonódás, valamint a

TISZTELETJEGGYEL

„Karmester, de kedves”

Talán furcsa, hogy ezúttal egy tizenöt évvel ezelőtti hangversenyt idézek fel, melyre tiszteletjegyet szereztem kicsit sok munkámba tellett, de mindenképp megérte. A londoni székhelyű Filharmónia Zenekar (*nem azonos a London Philharmonic Orchestrával – a szerk*) 2004. április 14-i budapesti hangversenyéről van szó. E lap olvasói pontosan tudják, hogy karmester és zenekar viszonya milyen változatos lehet. Professzionális, ugyanakkor érzelemdús, az alkotótársi érzékenységtől áthatott, vagy bántóan hierarchikus, már-már utálkozó. És persze mindezek számos variációja. Életem során számos kommentárt hallottam már dirigensekről, és örülök, hogy néhányat személyesen is jól ismerhettem, ismerhetek közülük. A sors nagy ajándékának tekintem, hogy az említett koncert karmestere, az idén kilencvenéves Christoph von Dohnányi is közéjük tartozik. Személye nekünk, itt Magyarországon nyilván nem pusztán majd' hét évtizedes pályafutása és világsztár mivolta miatt fontos, hanem azért is, mert máig hordozza a nagypapja, Dohnányi Ernő nevével fémjel-

zett szimfonikus zenekari, és főleg zenekarvezetői hagyomány számos elemét. Ne felejtjük el, hogy Dohnányi Ernő legrégebbi együttesünknek, a Budapesti Filharmóniai Társaság zenekarának 1918-tól volt népszerű elnök-karnagya.

Óriási vesztesége a magyar zenei életnek, hogy a II. világháborút követően Dohnányi Ernő elhagyta Magyarországot, és bár végül nagy megbecsülés övezte az Egyesült Államokban is, a hazai zeneéletből való kiszakítotttsága évekre tétlenségre kényszerítette. A korabeli vádak szerint Dohnányi kollaborált a nyilas rendszerrel, s hogy e koholt – és leginkább a kevésbé tehetséges pályatársak által terjesztett – vádak milyen mélyen gyökeret vertek, két közelmúltbeli történet is jól példázza. Három évvel ezelőtt a Zenetudományi Intézet kiváló munkatársaival, Dalos Annával és Kúsz Veronikával együtt emléktáblát avattunk Dohnányi egykori lakóháza előtt, a floridai Tallahasseeban. Magyarország Kormánya és Florida kormányzója anyagilag is támogatta a kezdeményezést, melynek eredményeként sikerült a zeneszerző-karmester-zongoraművész ottani hagyatékának egy részét is hazahozni. Bájos epizódja volt az ünnepségnek, amikor elegáns idős hölgyek töretlen lelkesedéssel beszéltek a Dohnányi unokákhoz, Christoph-hoz és a későbbi hamburgi polgármester Klaushoz fűződő viszonyukról, egy elsárgult tengerparti fényképet is előhúzza. Christoph az ötvenes években zene-

kompozíciós folyamatok rekonstrukcióját részletező fejtegetések egységes megközelítése, a forráshelyzet és keletkezéstörténet aprólékos bemutatásával párosulnak. Kutatómunkájához a szerző az Országos Széchényi Könyvtárban őrzött Dohnányi hagyaték gazdag forrásanyagának vizsgálata mellett a British Library-ben, valamint a zeneszerző amerikai hagyatékában őrzött autográfokat, kézirat-töredékeket is górcső alá vette, s ez, valamint az imponálóan széleskörű filológiai kutatómunka tette lehetővé, hogy egyfajta egyéni látásmóddal gazdagítsa a komponista művészi gondolkodásmódjára való rálátásunkra

A kötet recenzense számára különösen izgalmas olvasmányt jelentett a tanulmány-gyűjtemény második tematikai egysége. A szerény cím: *Zene és tánc* korántsem szerény tartalmat takar. A szerző, aki jelenleg a Táncművészeti Egyetem docense, összefüggésben tanári munkájával remekül felismerte, számtalan lehetőség rejlik a Dohnányi életmű-kutatás szempontjából eddig figyelmen kívül hagyott interdiszciplináris viszonyban. A fejezet négy esszéje új perspektívában tárgyalja az életművet, amennyiben a zenei jellemzők folyamatának értelmezését kiterjeszti egy társtudomány, a tánc történeti -művészeti kutatások irányába is. Ahogyan az előző fejezetben már láttuk, úgy itt is az első tanulmány (*Dohnányi és a tánc*) szolgálhat a továbbiak megértéséhez. Kovács értelmezése szerint ugyanis a tánc, mint olyan, komplex módon van jelen az egész életműben. Ennek bizonyítására a zeneszerzői műhelyben készült

szerzést tanult nagypapjánál a Tallahassee-i egyetemen. Az Amerikai Népszava hasábjain ugyanakkor a szerencsenmosdatás vádjával kellett szembesülnöm, ami a történeti kutatások fényében nyilvánvaló nonszensz. A másik történet voltaképp még abszurdabb és szomorúbb, ráadásul közvetlenül kapcsolódik e cikk voltaképpen tárgyához, a születésnapos unokához.

A 15 évvel ezelőtti budapesti koncert szervezése kapcsán maga a maestro keresett meg azzal, hogy szeretnének az adott napon Budapestre jönni, mert két turnéállomásuk között felszabadult egy nap, a zenekar gazdaságossági szempontjai pedig ugyebár megkövetelnék a „teljes kihasználtságot”. Hála egy magyar energetikai nagyvállalat segítségének, sikerült viszonylag rövid idő alatt előteremteni a több tízmillió forintot. Én csak annyit kértem Dohnányitól, hogy a tervezett Mahler, Pärt és Prokofjev program mellett a nagypapjától is hangozzék el egy mű. Javasoltam is a Szimfonikus percekét, aminek burjánzó késő romantikus áradása, hangszerelési bravúrja mindig is lenyűgözött. A világhírű karmester érthetetlenül sokáig vonakodott, aztán egy beszélgetésben kibökte, hogy voltaképp a nagypapjával kapcsolatos politikai vádak miatt olyan tartózkodó, ha műveiről van szó – noha zsenialitását elismeri. Ekkor figyelmebe ajánlottam Vázsonyi Bálint 1971-es Dohnányi életrajzát, amit egyáltalán nem ismert, bár a szerzőről tudott. Így hát lefordítottam neki az idevágó passzusokat, mondván: ha a zsidó származású Vá-

zsonyi ilyen egyértelműen pozitívan nyilatkozik a nagypapjáról, akkor talán neki sem kellene bedőlnie az előítéletes fősodornak. Így hangzott el végül ráadásaként két tétel is a Szimfonikus percekéből.

Christoph von Dohnányi a német Kapellmeister-hagyomány hűséges folytatója. Műismerete, alaposága, zenetörténeti kitekintése az utóbbi hónapokban adott interjúiban is lenyűgöző. Ahogy – egyébként Solti György asszisztenseként – a müncheni operából indulva, majd a frankfurti, kölni és hamburgi dalszínházban folytatva pályafutását a világ leghíresebb zenekarainak karnagyává vált, Clevelandtól Londonig, Bostontól Bécsig sok muzsikusként megtapasztalhatta azt az munkamódszert, amit egy amerikai kritikus csak mikro-menedzsmentnek nevezett. Egyszer azt mondta erről, hogy az a jó karmester, aki a koncerten már szinte el is tűnhet, mert a zenekari tagok a próbák alatt megszerzett biztonság tudatában felszabadultan muzsikálnak. Népszerűségének titka azonban aligha csak ez. Egy, a Suisse Romande Zenekar általa vezényelt koncertjét követően a vacsoraasztalnál az együttes akkori újdonsült elnöke büszkén mutatta egy hetilap címlapját, melyen úgy méltatták, hogy „építési vállalkozó, de művelt”. Erre Dohnányi csak annyit felelt, hogy ismeri az ilyen előítéleteket, hiszen róla is jelent meg már írás „Karmester, de kedves” címmel. E hasábközlés is kívánunk Dohnányi Ernő unokájának boldog születésnapot!

táncművek vagy tánccal szorosan összefüggő kompozíciók mellett a zongoraművészi és karmesteri repertoár „tánc-zenét” is áttekinti, s az adatok igazolják: Dohnányi művészetében valóban fontos szerepe volt az effajta muzsikának. Egy-egy tanulmány vizsgálja a zeneszerző és második felesége Galafrés Elsa különleges munkakapcsolatát, két színpadi kompozíció, a *Pierrette* fátyla (op. 18) című pantomim, valamint a *Szent fáklya tánclegenda* értelmezésével. Mint a pantomim keletkezés- és recepciótörténeti áttekintéséből kiderül Galafrés számára izgalmas művészi kihívást jelentett a főszereplő *Pierrette* alakjának megformálása, s ezzel jelentősen hozzájárult a darab nemzetközi sikerre viteléhez. Később pedig tevékenyen részt vett a darab betanításában: az 1932-es budapesti felújítást ő koreografálta, rendezte és a táncosok betanításában is segédkezett. Meghatározó szerepe volt a *Szent fáklya tánclegenda* megalkotásában, a darabot mint koreográfus-társzerző jegyezte. Együttműködésük különleges dokumentuma a kompozíció Széchényi Könyvtár Dohnányi hagyatékában fennmaradt táncpartitúrája, amelyben a zenei szöveg és a cselekmény szorosan kapcsolódik Galafrés speciális rajzos utasításaihoz, aki színpadi helyzetváltoztatásokat nyilakkal, félkörívvel és pontokkal jelöli, a szólótáncosok minden egyes gesztusát kis pálcika emberekkel rajzolja ki. (A tanulmány illusztrációi között megtalálható a partitúrában használt összes mozgásjel magyarázata, és a darab néhány oldala is – az apró betűk és ábrák tanulmányozása nagy figyelmet, és éles látást kíván.) Ebben a fejezetben olvashatjuk még Seregi László Dohnányi közkedvelt darabjára, a *Változatok egy gyermekdalra* (op. 25) készült balettjének izgalmas elemzését. Kovács Ilona ez esetben azonban nemcsak az egyes variációk zenei anyaga és a koreográfia összefüggéseit vizsgálja, a mű keletkezésének és recepciójának feltérképezésével sem marad adósunk, s történeti folytonosságot teremt a zene és tánc között.

Dohnányi Ernő zongoratanári portréját öt írás rajzolja meg, ez adja a kötet harmadik tematikai egységét. Ismeretes, Dohnányi életében fontos szerepet töltött be a tanítás. Tíz éven át volt a Berliini Hochschule für Musik megbecsült professzora, majd pedig Magyarországra visszatérve 1916-1919 között, később 1928-tól-1944-ig a budapesti Zeneakadémián tanított. Berliini és budapesti növendékei közül sokan maguk is nemzetközi híru előadóművészek lettek: a Dohnányi zongora-iskola híre (hasonlóképpen Hubay hegedű-iskolájához) fogalommal vált. Kovács Ilona – aki maga is gyakorló pedagógus, sőt mi több, zongoratanári végzettséggel is rendelkezik –, fontos alaputakat folytatott mind a zongoratanári, mind a zongoraművészi pálya vonatkozásában. Jelen fejezetben e munkásságának két szeletét, a tanári pályaképet és a Dohnányi Beethoven zongoraszonáitához fűződő bensőséges kapcsolatát mutatja be. A *Dohnányi metodika 1,2,3.* címet hordozó szövegek mindegyike visszaemlékezés. Az elsőben a művész szavainak felidézése

mellett egykori tanára Thomán István, és a pályatárs Bartók Béla is „megszólal”, a hármas számú írás Catherine Anne Smith (Dohnányi egyik amerikai tanítványa) 1977-ben megjelent diákkori emlékeinek fordítása, a második pedig valódi ‘oral history’: Váczi Károly, a művész egyik utolsó budapesti növendéke mesél az együtt töltött tanítási órákon tapasztaltokról, s emlékezik egykori mestere személyére. Csak a történeti hűség kedvéért jegyezzük meg e helyütt, hogy az interjúban említett dr. Schiller Rudolf keresztnéve valójában Rezső s nem a Nemzeti Múzeum főigazgatója, hanem gazdasági vezetője volt. A Múzeum főigazgatói tisztét 1934–1944 között Zichy István töltötte be. (306. oldal)

A könyv legrövidebb, ám tartalmát tekintve igen fajsúlyos záró fejezete (*Zene és történelem* – lakonikuságában visszacseng a második szakasz címe), két tanulmányt szentel az életrajz egy-egy sorsfordító szakaszának. Kovács Ilona ezekben az írásaiban igen szemléletesen mutatja meg, hogy a huszadik század elejének Nagy Háborúja milyen módon hatott a zeneszerző életére és miképpen befolyásolta komponálási kedvét; illetve hogy három évtized múltán egy újabb világhégés után az idősödő Dohnányi személyét ért igaztalan támadások sokasága hogyan törte derékba a művészi és alkotói pálya addigi folyamatát. A fejezet harmadik tanulmánya voltaképpen forrásközlés: az olvasó Weiner László zenei jegyzeteiből kap ízelítőt. Weiner a Zeneakadémián Kodály Zoltántól tanult, s már igen fiatalon remek zenei tehetségről tett tanúbizonyságot. Ígéretes pályáját az üldöztetés törte derékba: mindössze huszonnyolc éves volt, amikor 1944-ben a vészorszak áldozataként a lukovi munkatáborban meghalt. A zenei jegyzeteit magába foglaló kis füzetecskét felesége, Rózsa Vera őrizte meg az utókor számára. Írójuk az 1934-es évben, vagyis tizennyolc éves korában jegyezte fel koncerteken szerzett benyomásait, s e kritikáiban, mint Kovács Ilona fogalmaz „élvezetes stílusban számol be a budapesti hangverseny- ill. operaéletéről, és ... történetileg hiteles képpel járul hozzá a II. világháború előtti Magyarország hangversenyéletéről alkotott képünkhöz”. A dolgozatban közölt öt kritika értelemszerűen Dohnányi-vonatkozású. Jól illeszkedik a tanulmánykötet jelen fejezetéhez, s egyúttal fontos adalék a kötet egészének olvasása nyomán kialakult Dohnányi képhez is.

A tanulmányokhoz tartozó bőszeges jegyzetanyag megannyi hasznos adattal, idézettel s nem egyszer további személyes meglátásokkal egészíti ki a főszövegben olykor tömören, vagy éppen csak jelzés szerűen megfogalmazott állításokat. A műelemzéseket tárgyaló részeket számos faksimile illusztráció és kottapélda gazdagítja, az adatok világos áttekintését jól szerkesztett táblázatok segítik. A terjedelmes kötetet Dohnányi Ernő műveit is tartalmazó gazdag névmutató, valamint a tanulmányok első megjelenésének helyeit felsoroló jegyzék teszi teljessé.

(Kelemen Éva)